

K severovýchodu

Když osvícený německý filosof přišel na známou thesi o stáří evropských rass, neudával to vtipné fráze, jaká mohla prošlehnouti jeho energickou, zasněnou hlavou tak znenadání jednoho dne, když se náhodou dobře vyspal. Byl do té míry Němcem, že přišel spíše s důkladným lékařským nálezem, uvedeným v celou soustavu, než s geniálním nápadem, jenž by zitra ztratil na pravdě a na duchaplnosti. Věcme, že ač romantik, počínal si s evropskými plemeny neméně trpělivě a rozvážně než lékař s pacienty: proklepával, poslouchal tep, měřil teplotu, zapisoval, přemýšlel. Neukvapoval se. Pak tedy to řekl v ten smysl, že pod vývojem evropského lidstva je rozpoznatelná jakási linie, že románská větev se vyžívá, zatímco germánská stojí na vrcholu a slovanská se k němu zvedá ze svého mládí. Žádný dogmatism pro tuto formuli: mýlilo se tisíc proroků, není, proč by se byl nemohl mýlit i jeden romantický Němec. Nic však od jeho časů v životě i v umění nevydalo závažného svědectví proti jeho thesi.

Čas od času se dějinám zalíbí v Pyrrhovu vítězství. Zdá se, že dosud žádné nebylo tak rozsáhlé podlomným jako vítězství románské rasy ve světové válce. Co tu předcházelo a co především následuje, mluví o příznacích širokého zakořeněného úpadku. Lira a frank neklesly hlouběji než hodnota románského ducha. Marinetti pronesl se zcela vážnou tváří největší svou ironií, že na Píavě se znovuzrodilo italství, jemuž tedy on se dává první za výraz. Marinetti, tato ironie stojí za mnoho. Schází, aby podobně se vyjádřili o Francii Cocteau, Jacob, Reverdy, když nemůže již mluvit sám Apollinaire.

Česká literatura, inspirovaná od desetiletí západem, dostala se do trapných míst ve svém větření posledních románských mod. Nejtrapnější, že si toho neuvědomuje. Že celá šťastna si podržuje vrchní komisionářství nejnovějších francouzských literárních firem, aniž zkoumala, co kolportuje. Mladí se v tom směru překonávají. Český básník, specificky český básník anebo aspoň osobitý básník, bude takto druhem, který se již dávno nevyskytuje. Literární kolportérství nestálo nikdy tak v kursu jako u nás za posledních let. A právě kolportérství rozkladu.

Futurism, expressionism, konstruktivism a několik druhých, poetism posléze, toť tedy ony poslední dary, za něž jest vděčiti především románské rase. Vzdávala je, zatímco se projevovala komunisticko-fašistickými masakry v Itálii, bouřemi ve Španělsku, vysíleností Francie. A tento podtón nezapře. Polovičku z experimentů, žež tu jsou, nelze bráti s vážnou tváří. Polovičku s opatrností ne menší než jed.

Italie živořila již dlouhá desetiletí, nápadně dlouhá desetiletí. Francie ne tolik. Donedávna mluvila Flauberty, Balzacy a ještě Rollandy. Dnes na místo hodnot papíry, poukázkami, na místo hodnot -ismy. Na místo hodnot tempem. Choroba se ohlašuje horečným příbojem stavů a tato básnická doba je ve stadiu horeček. Horečky, žež jako každá jiná k ničemu nezavazuje, žež netvoří kladu, žež rozrušuje pouze. Probíhá bez osudu, otrásá jen povrchem, hlubiny se ozývají, když minula.

To, co dnes dělá evropská básnická mladost a něco starých zřetěněných hlav, rovná se průběhu vnějškem. Básnické druhy jsou tu, bez kladné, těžké práce. Jejich fantastičnost, jejich artism, jejich formalism, duchaplně zmatený obraz, pointa, to hračkárství, prozrazují atmosféru rozkladu. Jsou to zjevny, které nadcházejí, když se sešepřívá duchu.

Velká, plná základová reakce nedá na sebe dlouho čekat v tomto stavu věcí, a bude vyznávatí protilehlé hodnoty, jak se vždy stávalo. Nuže, protinožcem fantastičnosti je realistické konkrétno, artismu ideový obsah, protinožcem hračkárství závazný čin. Tahle cesta má směr velmi doprava, velmi průhledně k realismu. Současný život vykazuje v nejednom směru tendenci doprava a důslednější než je zdrávo. Týmž zákonem se posune básnictví do reálnějších poloh. Zdravé pudy poesie vyhledávají spontánně tuto cestu, a kdyby se zašlo přes meze, k doslovnému realismu. Poučení z minulého století, z realistických let osmdesátých a ze syntetických let devadesátých je doposud v čerstvé paměti, pravda realistická se nekryje vždy s pravdou básnickou. A o tu druhou se vždycky jedná.

Ne tedy fantastičnost a formalism. Také ne realistické kopie. Nuže, střední cesta, terč úsměvů? Ano, ta právě, střední cesta. Ne na smýšlení -ismů je tu umělec. Rozmar není jeho mateřinou.

Ne pro svou zábavu je tu. Co chceme od něho, je tolik, co chceme od každého člověka: dobré dílo. Neuniforované, vyjádřené po svém, s jednou však touhou společnou: po životnosti, po zdraví, po obecnosti.

Rassy – a my k nim máme blíž – jimž se nedostalo tolik slunce, tedy ne tolik jasu, gracie, žáru, horeček, a jejich umění, umění severu a východu, skandinávské a slovanské, odkaz jeho, duch jeho, měl by promluvit do těchto záležitostí a nebylo by to poprvé, co by položil studený obklad na vznětlivou hlavu ostatní Evropy. Tento duch vždy se prá po myšlence, tvoří osud, boje se za člověka, za společnost, za Boha, za přirozenou krásu věcí. Krok k němu není krokem zpět v tom stavu věcí, jaký je kolem nás. Ostatně nejde o nový druh opisování, jako se opisuje ze západu. Jde jen o to, vědět o přibuzenstvu.

Není to však návrat k minulosti? Je, ovšem že je. Ale k minulosti, žež je věčně přítomna a věčně schopna vývoje. Nezáleží, žež je zapírána i tam, kde se zrodila. Nic pravdivějšího, žež současně Rusko má i básníky orientované západem. Žež je mají i jiné slovanské literatury. Nakažlivé nemoci je velmi obtížno stanovit hranice. Ale probíhá jenom. Co zůstává, je spodní hlas. A s tím se počítá.

Česká literatura není zahrádkou, žež byla založena teprve věčra, zná tedy, co jsou to doby přechodu. Za všechny dohromady, žež prodělala, nenaplýtválo se však tolik slov o „anarchii“, „chaosu“ a „krisi“ jako za několik nejoslednějších let. Bude možná obtížnější odstraniti slovo „anarchie“ z kritických úvah než ji samu, je-li jaká, z literatury. Zdá se, že František Götze volil nepřesný výraz, že on, jenž by kuřeti neublížil, postrašil víc, než bylo třeba. Zdá se, že není a nebylo anarchie, že literatura našich předěšlých dnů jen znervozněla a zbezradněla z hromady cizích jmen a cizích poetických dogmat, žež se jí předhazovala. Drobný Francouz, duchaplná zmatenost se arciť předpokládá, a drobný pofrancouzštělý Němec byl brán a rozbírán hned jako mocný, důmyslný zjev, představitel nové školy, spasitel literatury, přinejmenším jako velký Francouz a velký Němec, hodný obdivu a následování. Kritika, ne tolik Šaldova se starším a zkušenějším rozhledem, především Götzeova kritika, nemluvě o Teigovi, který jen velmi nerad

a s donucením mluví vážně, tato kritika tedy velmi se zasloužila v tomto směru.

Aby se mohlo odtud, je třeba vyjít z éry Götzovy, z Götzova způsobu kritiky. Být kritickým mluvčím vrstvy básníků, průvodcem na jejich cestě a vykladačem jejich úsilí je úloha velmi krásná a hodná ocenění a Götz jí dostal s čistotou a nezištností jemu vlastní. Byl dokonce odhodlán k osobní oběti do té míry, že předsedal kritický tolikrát, kolikrát básnický předsedlal jeho druzi. K představení určité vrstvy básníků je třeba velmi naléhavě muze tohoto druhu. Ale ne déle. Druhé období, jež čeká na vykladače, je období kritika, jenž má rozpoznávat nebezpečí a omyly. Götz je typem stvořeným pro ono období první, setrvává v něm příliš dlouho, má zásluhu na té anarchii, o níž mluví a z níž chce vyvést. Zastává příliš dlouho úlohu kvočny, jež se nemůže postaviti na odstup od svých svěřenců.

Nechce-li se literatuře vyjít z nervosní bezradnosti, je třeba třikrát třeba klidu a kritiky. Kriticizmu. Práti se po hodnotách, ne po škó-lách a směrech, to je cesta odtud. Předstupovat před dílo jak je, kladné či záporné, ne jako před moderní a staré, ne tedy souditi brýlemi školy, jejímž jsem žákem, a také ne dvojím loktem, to jediné přinese rozjasnění do věcí současné literatury. Odedávna se udržoval ten chválný zvyk, že byl komár pokládán za komára a velbloud za velblouda. Mějme odvahu rozeznávat tak i dnes. Literární škola může dílu poskytnouti jen vizitku. Ne záruku hodnoty. A co se importovaného zboží týče, zdrženlivost nebyla nikdy tak na místě jak nyní. Rozumějme si: žádná izolace, žádné závory, žádné okenice, ani proti západu ne. Ale kritičnost, jež sama bude isolo-vati, kde uvidí potřebu.

Praha, jak je dávno známá, nezvedne tuto úlohu, toť jisto. Odklon od západu musí znamenati odklon od nevyčitelné Prahy, tedy jistý druh separatismu, o jehož zdravoti není nutno ztráceti slov. Co se dostalo do nové české literární tvorby vteřinového, nepůvodního, zmateného, padá na účet Prahy, té oficiální, spolkové, té z kaváren.

Našestí česká literatura není jen literární Praha. Právě za jejími zdmi rostlo vždy tvůrčí umělecké bohaté úsilí, jež ona si přivlastňovala a zkonsumovala, ne jednou pokrivila. Česká literatura stála vždy na umělcích, jež nezrodila Praha; číselně i hodnotou. Mají tedy právo korigovati Prahu a právo nedati se nivelisovati.

Průměrný rozhled po složení naší slovesné tvorby poskytuje poučení o mnohých krásných a osobitých tvůrčích prostředcích. O Slovensku se ví jako o ráji lidového umění, jehož dobře nevyužila slovenská oficiální tvorba. Morava několikrát se pokoušela dokumentovat svoji uměleckou svěbytnost a ne na planých předpokladech. Jižní Čechy měly ne jednu příležitost v poesii vydati svědectví o své podivuhodné, hluboké, rozsáhlé duši. A Čechy severovýchodní.

Domovina blouznivců a soumrakých srdcí. Stašek mnoho vypravoval o duši tohoto horského kraje, o zápasech uprostřed temných virů. Šlejhar vyzpíval o posledního dechu píseň mystického pohřížení v přírodu. Opolský pověděl o propastech osamělého lidství. Nerostla tu konvenční literatura či kopie cizích vzorů. Jak hory spadají do zvlněného kraje, ubývá mystičnosti, ale neztrácí se osudová značka. Rais nezná vášní a propastí, ale tuhou, těžkou, sociální a národnostní práci. Až před posledními chlumpy, za nimiž čeká rovina, je kraj Šrámkův, zahleděný do hor, plný teskníc a nezakotvené touhy, smavý a citlivý pro pláč, přítel lesů, luk a hvězd a Šrámek jeho duši.

To jsou severovýchodní Čechy v literárních typech, ne ovšem se všemi literárními jmény. Jedno je společné na této půdě: jako se tu nerozumí životu jako kratochvíli, tak se tu nerozumí umění jako hračkářským kouskům. Literatura toho kraje byla vždy výrazem života, jenž měl určitý smysl. Na rozhraní mystičnosti hor a epichnosti roviny žilo se tu s živým, vášnivým a intenzivním citem pro bytí mravní, náboženské, sociální, národnostní. Tedy jakési „posílávání po oltářích a bohoslužbě“, řekl by takový Götz, jenž nyní vykládá a obhajuje umění nekonstruované, radostné a hravé. Mýlil by se však. Lidé tohoto kraje mají podivuhodný smysl pro krásu. Věděli, jaké místo voliti pro vrbu, než ji zasadili, a jaké pro lípu, – tak nějak to říká Šrámek. Ten smysl pro přirozenou krásu zůstal i literatuře.

Ne tedy bohoslužba, tím spíše ne kormelce. Literární vývoj nemá rád programovost, jak jsme poučeni. Literární vývoj žádá cílevědomé, svobodné rozpětí všech jednotlivých tvůrčích sil ve směru myšlenky, kladu a obecnosti. Dvojí severovýchod může být strážcem i učitelem na této cestě. A kritika průvodcem.

(*Sever a východ*, 1925)